



## **Verslag Platform Groen Erfgoed – “Restaureren eerste hulp of opereren”**

18 april 2013, 13.30-17.00 uur

Restauratiebeurs te 's-Hertogenbosch

### **Annemarie van Leeuwen – Inleiding (dagvoorzitter)**

Vandaag alweer het 10<sup>de</sup> Platform Groen Erfgoed. Het thema van vandaag past bij Restauratiebeurs waar we aanwezig zijn. In de bijdragen van vandaag zijn verschillende visies te beluisteren op omgaan met het groene erfgoed: of en wanneer ingrijpen in de groenaanleg en op welke manier?

Concluderend kan worden gesteld dat Willem Overmars pleit voor minimaal en onderbouwd ingrijpen; eerste hulp bieden dus, of zelfs hooguit pijnbestrijding. Simon Klingen en Cor van Gelderen zijn geïnteresseerd in het herstellen van de vorm van de aanleg, en kiezen daarmee voor de operatie en *make-over*. Catharina van Groningen doet een stap terug, beschouwt de hele patiënt en beschrijft hoe ze tot een 'culturele diagnose' komt.

### **Willem Overmars – Restauratiefilosofie**

Over restauratiefilosofie specifiek gericht op groen erfgoed is nog weinig gesproken en geschreven. Onderdeel van het vormen van een restauratiefilosofie is het formuleren van waarden. Maar intrinsieke waarden bestaan niet; waarden staan niet los van de mens en zijn gerelateerd aan het nu. Monumenten zijn een soort ankers in de tijd en geven een beeld van hoe het vroeger was; een tastbaar houvast. Restauratiefilosofie laat je nadenken over authenticiteit, echt zijn. Overmars onderscheidt verschillende vormen van authenticiteit.

De authenticiteit van het object. Is het object objectief? Een romeins amfitheater, waarvan je de oude stenen aan kunt raken geeft een sensatie van direct in verbinding staan met een andere tijd. De stenen in de ruïne zijn authentieke objecten. Maar als nu dat amfitheater gereconstrueerd is? Dan zou je kunnen spreken van de authenticiteit van de bedoeling. De bedoeling van een groen monument kan zijn geweest het laten zien van rijkdom en prestige, bijvoorbeeld op een buitenplaats. Of het laten zien dat je greep hebt op de schepping (inrichting van de Beemster). Of hoe je de wilde natuur ondergaat (een vroeg landschapspark).

De authenticiteit van de vorm kan ook een onderwerp zijn voor de groene restauratiefilosofie. Specifiek voor groen geldt dat de vorm aan verandering onderhevig is; groen groeit. Denk aan het bosket (een op ooghoogte dichte, niet uitgegroeide, boombeplanting), waarvan de vorm de beleving bepaalt. Zonder beheer is er geen vorm. Vereist een authenticiteit van de vorm daarmee ook het gebruik van authentieke (contemporaine) technische middelen of technieken?

Er zijn dus verschillende soorten van authenticiteit en waardering die met elkaar samenhangen en elkaar soms tegenspreken. Daarom is het aanbrengen van hiërarchie (per casus) gewenst.

Voor Overmars is de authenticiteit van het object meestal het belangrijkste. Hij ziet liever de restanten, hoe minimaal ook, van een oude laan, dan een opnieuw ingeplante laan. In specifieke situaties kan een andere waardering echter prevaleren. Zo is op Slangenburg de bosbouwkundige traditie erg belangrijk: hier zou de vorm / bedoeling van de aanplant zwaarder kunnen wegen, waardoor je de lanen wel vervangt.

Overmars heeft een conservatieve insteek; de authenticiteit van het object is belangrijk. Er is een parallel te trekken met de archeologie en het verdrag van Malta. Doe niet aan 'Iustgraben'. Laat zoveel mogelijk van het authentieke materiaal onaangeroerd.

Restaureren betekent een aantasting van het authentieke materiaal, en daarmee van de informatiewaarde die erin opgesloten zit. Liever een bijna verdwenen pad alleen open harken dan het met een machine opnieuw onder profiel brengen.

Groen erfgoed staat in de belangstelling en er is veel beweging in het vak; nieuwe mensen met verschillende opleidingen en achtergronden treden toe. Het is daarom belangrijk om consensus te bereiken over de waardering van het historisch groen.

Reactie uit de zaal: Jon van Rooijen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed vult aan dat in 1991 door de vm. RDMZ algemene restauratiepunten opgesteld, opgenomen in het restauratievademecum. Hoewel ze nog behoorlijk actueel blijken, gaat de Rijksdienst ze actualiseren. Simon Klingen – Historische laanbeplanting, waardevol of waardeloos

Een laan is eigenlijk niet te restaureren. Klingen laat talrijke voorbeelden zien van lanen met ingeboete bomen die scheef groeien of niet aanslaan. Een enkele keer lukt het wel, zoals in Utrecht op de Maliebaan waar de bomen ver uit elkaar staan en de soort, linde, redelijk wat schaduw verdraagt. Voor de beleving van een laan kun je nog een tijd de dode, gekandelaberde stammen laten staan. Daarna komt een moment dat Klingen de laan wil vernieuwen.

Daarvoor maak je een inschatting van de waarde en de periode van aanplant van de laan. De laan zelf geeft daarvoor lang niet altijd eenvoudig te duiden informatie. De dikte van de stam zegt heel weinig over de leeftijd van de boom. Bomen van gelijke leeftijd in een laan kunnen heel verschillende dikten hebben. De dikte van de stam hangt vooral samen met de omvang van de kroon.

Klingen hanteert in zijn werkpraktijk de volgende uitgangspunten:

- Tussenplanten is niet zinvol
- Bij 50% laanuitval verjongen overwegen
- De laan ineens kappen en opnieuw inplanten, of tenminste in flinke delen
- Aanliggend aan de laan ruimte maken zodat er genoeg licht en voedsel is
- Plantafstand waarbij de boom gezond kan groeien ('rationeel' plantverband)

Reactie uit de zaal door Willem Overmars: Ook in het verleden zijn plantafstanden vaak weloverwogen gekozen. Hierover is informatie in archieven te vinden. Een plantafstand waarvan wij nu vinden dat die zorgt voor een gezonde boom heeft op zichzelf niets met erfgoed te maken.

Op een vraag over de Boswet antwoordt Klingen dat de Boswet geen bepalingen kent m.b.t. lanen en plantafstanden.

## **Speakerscorner**

Kees Beelaerts van Blokland doet een oproep om ervaringen en kennis over en visies op **tuinarcheologie** te delen. Kees wil deze bij elkaar in een digitaal document verzamelen om de bekendheid met het onderwerp te vergroten, inzicht te krijgen in de stand van zaken en de discussie op gang te brengen. Mail naar: [keesbvb@groenpartners.nl](mailto:keesbvb@groenpartners.nl)

Eric Blok verteld namens de **Vakgroep Groen Erfgoed** i.o. dat onlangs op een vergadering van potentiële leden is besloten om deze inderdaad op te richten. De verschillende stukken (gedragscode, huishoudelijk reglement, etc.) zijn klaar voor de notaris. De vakgroep is er voor onderzoekers en ontwerpers/ls.architecten. Het doel is om tot kwaliteitsborging te komen. Het lidmaatschap zal persoonsgebonden zijn. Meer informatie op [www.vakgroepgroenerfgoed.nl](http://www.vakgroepgroenerfgoed.nl)

## **Catharina van Groningen – Compositie in rood en groen**

De presentatie begint met een lied van Schubert, 'Das Wandern' (cyclus 'Die schöne Müllerin'). Vervolgens toont van Groningen een schilderij met een landschap met figuren in het midden. Zowel het lied als het schilderij zijn een compositie met de wandelaar als ruggengraat. Zo is dat in een park ook, met dit verschil dat de wandelaar zich door de compositie beweegt, en daarbij alle zintuigen gebruikt. Het park is een tijdgebonden 'beleefkunst', waarbij ruiken, voelen, proeven, zien en horen een rol spelen. De romantiek van begin 19<sup>de</sup> eeuw met haar verlangen naar het sublieme, is in alle kunstvormen

terug te vinden. Bij die andere kunstvormen spreken we er schande van als een zanger vals zingt, of als er een stuk van een schilderij wordt afgesneden. Maar als parkcomposities geweld worden aangedaan door gebrek aan onderhoud (dichtgroeien van zichtlijnen, wijzigingen van beplanting), sierelementen weg te laten (vazen, bruggen, gebouwen), dan verheffen zich veel minder stemmen. Het landschapspark is ontworpen als een idyllische verbeelding van de natuur. De mens was er toeschouwer maar ook deelnemer. De vele getuigenissen van bijna 'professionele' wandelaars getuigen van de intense ervaringen van schoonheid en huiver. Als voorbeelden noemt Van Groningen de notarisklerk Jan Bastiaan Christemeijer (*Landelijk schoon in het Sticht van Utrecht* (1836) en *Het Lustoord tusschen Amstel en Grebbe* (1837)). En de bekende dominee Jacobus Craandijk met z'n 7 delen *Wandelen in Nederland* (1875-1887). Voorbeeld van de afgebrokkelde compositie op Enghuizen (tot stand gekomen van 1820 tot 1840): Het hoofdhuis verdween na WOII, bruggen vergingen, de oevers brokkelden af en groeiden vol met opslag. Bedoelde zichtlijnen zijn dichtgegroeid. Het zicht op de compositie, en de compositie zelf verdwijnen. De afgelopen jaren heeft de eigenaar inspanningen verricht om de compositie te restaureren. Maar wat te doen met het verdwenen hart, het grote huis, van de aanleg. Het plan is om dit middelpunt van de aanleg weer toegankelijk te maken door opslag te verwijderen, zodat de wandelaar het uitzicht opnieuw kan ervaren.

Een buitenplaats is niet alleen een rode (gebouwde) of een groene (aangelegde) kunstvorm, maar integreert deze. Dat vereist een integrale benadering bij onderzoek, onderhoud en restauratie.

## **Cor van Gelderen – Beplanting in historische context op Gooilust**

Na een periode waarin er vooral veel aandacht was voor de natuurwaarden op buitenplaatsen is Natuurmonumenten in 's-Graveland al een tijd bezig met herstel van de tuin- en parkaanleg van verschillende buitenplaatsen. Op Gooilust leidde dit in 2010

tot de wens om de rhododendronvallei te herstellen. Cor van Gelderen van kwekerij Esveld weet veel over deze heestersoort en werd gevraagd om de bestaande beplanting te inventariseren, te waarderen en een voorstel voor vernieuwing te maken. Hoe bepaal je nu welke rodo-cultivars je wilt gaan toevoegen?

De planmakers vonden geen historische plantlijst. In het Boskoopsch museum zijn contemporaine catalogi bestudeerd om te kijken welke soorten er zoal leverbaar waren. In het veld zijn bestaande soorten geïnventariseerd, gedetermineerd en op kaart gezet. Ook de vitaliteit is opgenomen.

Als er geen plantlijst en beplantingsplan is, dient zich vervolgens de afweging aan of je gaat zoeken naar soorten die uit de tijd van aanleg zijn, of naar soorten die passen in de bedoeling van de aanleg (maar niet persé historisch zijn). Van Gelderen koos voor de laatste opvatting, ook vanwege beperkingen in leverbaarheid.

Hij vond het wel belangrijk om uit de oudere cultivar-groepen te kiezen: Rhododendron ponticum (de ouder van veel soorten) en de R. caucasicum (ook gebruikt in de negentiende eeuw). Ook azalea's werden gebruikt. Bij Kwekerij C.B. van Nes (bestaat niet meer) was begin twintigste eeuw bijvoorbeeld leverbaar R. luteum (een gele azalea), R. arborensens, Azalea narcissiflora, Azalea 'Kosters briljant red'.

In de jaren 1970 zijn soorten in de rodo-vallei geplant die eigenlijk niet tussen de oudere soorten passen zoals de R. yakushmanum. De pastelkleuren van de bloem en de vorm van het blad wijken af en combineren daardoor niet goed met de oudere soorten.

Daarom is ervoor gekozen om deze aanplant op Gooilust te verwijderen.

Voor het herstel van de vallei zijn een flink aantal volwassen bomen gekapt, om ervoor te zorgen dat de nieuw aangeplante rodo's voldoende licht zouden krijgen. De bomen waren weliswaar deels uit de tijd van de aanleg van de vallei, maar het was niet mogelijk om de rodo's terug te brengen zonder de bomen te kappen. Dit was een pittige beslissing omdat je authentiek materiaal verwijdert. Omdat het ook een grote verandering betekende voor de huidige beleving door wandelaars op de buitenplaats is hierover veel gecommuniceerd door Natuurmonumenten.

Na de kap is vervolgens veel aandacht geschonken aan bodemverbetering voor de aanplant. Hoewel daar een prijskaartje aan hangt is het altijd nog goedkoper dan het vervangen van niet aangeslagen beplanting. De bodemverbetering heeft zijn werk gedaan: er was vrijwel geen uitval. Bezoekers blijken de herstelde rhododendronvallei te waarderen.

*Het volgend platform is op woensdagmiddag 2 oktober 2013 in Amersfoort*